

УДК 343.851

Олена Тихонова,*докт. юрид. наук, професор кафедри
забезпечення фінансової безпеки та фінансового розслідування
Національної академії внутрішніх справ*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ ФІНАНСОВОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

У статті розглянуті окремі особливості профілактики фінансової злочинності в сучасній Україні. Визначені проблемні питання профілактики фінансової злочинності та запропоновані основні шляхи їх урегулювання. Визначені основні шляхи підвищення ефективності профілактичної діяльності у процесі забезпечення фінансової безпеки держави.

Ключові слова: фінансова злочинність, фінансова безпека, економічна безпека, злочин, профілактика, профілактика злочинів, профілактика фінансової злочинності.

Постановка проблеми. Фінансовий складник в економічній системі держави відіграє суттєву роль, яка не викликає сумніву. Ми погоджуємося з тим, що фінанси з простого механізму обслуговування економічних процесів перетворились на основну рушійну силу економіки. Водночас спостерігаються тенденції до збільшення кількості протиправних посягань у фінансовій сфері. Фінансові злочини характеризуються досить високим рівнем латентності, хоча з різноманітних джерел (засоби масової інформації, побутові розмови, промови політиків тощо) постійно надходить інформація про їх вчинення. Зазначене свідчить про суттєвий розвиток фінансової злочинності, внаслідок чого економіці завдаються істотні збитки, що заважає державі ефективно реалізовувати свої функції та створювати відповідні умови для стабільного розвитку суспільства та відтворення економіки.

Латентний характер фінансової злочинності зумовлює складність виявлення злочинів, що вчиняються у фінансовій сфері, представниками правоохоронних органів та їх профілактики. І якщо виявлення та розкриття злочинів зазначеної групи відбувається відносно активно, то питанням профілактики приділяється значно менша увага. Хоча усім відомо, що злочин набагато простіше попередити, ніж виявити, документувати, розкривати, розслідувати та відшкодувати завдані збитки. Водночас профілактика фінансової злочинності не є пріоритетним напрямом у роботі правоохоронних органів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням, пов'язаним із профілактикою різних видів злочинності, приділяли увагу провідні вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких М.Б. Бучко, О.М. Джужа, А.І. Долгова, С.Е. Каиржанова, О.Г. Кальман, В.В. Кова-

ленко, В.Д. Ларичев, С.С. Чернявський та інші. Водночас роль профілактики у забезпеченні фінансової безпеки держави не знайшла свого належного відображення.

Метою статті є визначення сучасних особливостей профілактики фінансової злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Термін «профілактика» використовується у різних галузях знань. Він виник та використовується у медицині, технічних науках, екології («профілактика захворювань», «профілактика аварій, техногенних, екологічних катастроф»), означає проведення попереджувальних заходів, які мають здебільшого не індивідуального предметного адресата (щодо захворювання окремої людини чи щодо конкретної аварії), а загальну спрямованість стосовно тих чи інших небажаних явищ (хвороби, аварійності тощо), хоча полягає у вжитті конкретних заходів. У кримінології термін «профілактика» розуміється як діяльність для недопущення формування, розвитку та реалізації причин і умов злочинності та злочинних проявів загалом [1].

Загалом профілактику розглядають як у широкому, так і в узькому значенні. Наприклад, Г.А. Аванесов зазначає, що у широкому значенні профілактика – недопущення певних злочинів, захист окремих членів суспільства від вчинення ними правопорушень, винних протиправних діянь, які є злочинами. У цьому значенні до змісту профілактики входить і правоохоронна діяльність. У вузькому значенні під профілактикою можна розуміти діяльність, по-перше, з виявлення причин злочинів, умов та обставин, які сприяють їх вчиненню; по-друге, з виявлення осіб, які можуть вчинити злочини, та реалізація щодо цих осіб відповідних заходів.

У сукупності ці два поняття формують єдине поняття «профілактика злочинів» [2].

О.В. Старков під профілактикою злочинів розуміє «діяльність, спрямовану на виявлення, знешкодження та нейтралізацію причин та умов злочинів на всіх рівнях, а також на їх компенсацію причинами та умовами нормативної, принаймні, правомірної поведінки, та в цілому на рівень нормативності у суспільстві» [3].

Профілактика відіграє не останню роль у діяльності органів, які забезпечують безпеку держави, зокрема, від злочинних посягань у фінансовій сфері. Слід зазначити, що у разі запровадження профілактичних заходів у державі підвищується ефективність правозастосування та зміцнюється дотримання вимог чинного законодавства. Адже, як зазначив Ю.Д. Блувштейн, профілактика – найбільш гуманний засіб підтримання правопорядку, забезпечення безпеки цінностей, які перебувають під охороною. Здійснення профілактики не лише захищає суспільство від злочинних посягань, але й забезпечує його захист [4]. Здійснення профілактичної діяльності поряд із захистом суспільства від злочинних посягань забезпечує захист нестійких членів суспільства від подальшої моральної деформації, не дозволяє стати їм злочинцями, тобто фактично позбавляє їх від притягнення до кримінальної відповідальності.

Якщо державі вдасться створити такі умови, коли ціна виконання вимог законодавства (законослухняна поведінка) буде суттєво нижчою за ціну нелегальності або ухилення від покарання, це буде найкращим кроком до загальної профілактики злочинності. Річ у тому, що, коли ціна правомірної поведінки вища за ціну протиправної поведінки, особа приймає для себе рішення на користь останнього варіанту діяльності. І це не означає, що мотивація такої особи відрізняється від мотивації інших людей. Це свідчить про те, що особа, проаналізувавши втрати та вигоду від своїх діянь, робить висновок, який безпосередньо впливає на прийняття рішення. Людина оцінює усі переваги та обирає ту поведінку, яка забезпечить їй за найменших втрат, зокрема за умови найменшого ризику покарання, найбільшу особисту вигоду [5, с. 98].

Ліквідувати зазначену суспільну деформацію держава може лише таким чином, щоб протиправна поведінка була або економічно невигідною, або менш вигідною за правомірну поведінку. Тут слід погодитися з кримінологами в тому, що досягнути зазначеного можна лише двома шляхами: створенням можливостей для нормального (навіть при-

вабливого) способу життя у межах правомірної поведінки та встановленням моральних та правових заборон і, відповідно, загрозою покарання [6, с. 250].

Зважаючи на те, що заборони у сучасному суспільстві, особливо правові, встановлені у достатній кількості, необхідно приділяти особливу увагу саме привабливості правомірної поведінки та вихованню суспільного неприйняття порушень у фінансовій сфері. До цього можна додати ще один шлях – забезпечення суворого дотримання вимог законодавства усіма верствами населення, незважаючи на забезпеченість та політичну приналежність. Саме поєднання усіх зазначених шляхів забезпечить неготовність особи до протиправної поведінки, принаймні на непрофесійних засадах.

Слід наголосити, що профілактика буде більш ефективною, якщо її здійснення планувати у співпраці з усіма зацікавленими правоохоронними та контролюючими органами. При цьому найбільш доцільним є її планування у таких формах:

- розробка та подання до проектів державних програм боротьби зі злочинністю, погоджених пропозицій з питань профілактики злочинів та інших правопорушень, у тому числі загальної та індивідуальної профілактики, запобігання найбільш поширеним видам правопорушень;

- розробка та запровадження єдиного комплексу профілактичних заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочинних посягань на фінансові ресурси держави та окремого суб'єкта господарювання;

- взаємне інформування правоохоронними органами один одного про виявлені ними в процесі здійснення своїх функцій причини та умов, що сприяють злочинам та іншим правопорушенням, безпосередня боротьба з якими віднесена до компетенції іншого правоохоронного органу;

- погоджене визначення переліку інформації, оперативний обмін якою та використання може сприяти своєчасному вжиттю заходів щодо запобігання злочинам. Нормативне закріплення у разі потреби порядку обміну такою інформацією між правоохоронними та іншими органами;

- спільне вивчення проблем профілактики злочинів і розробка пропозицій та заходів щодо їх вирішення;

- підготовка та внесення до відповідних інстанцій, міністерств і відомств спільних пропозицій про усунення причин і умов, що сприяють вчиненню злочинів;

- створення спільної інтегрованої бази даних, у якій накопичуватиметься інформа-

ція, що стосується боротьби з правопорушеннями, від працівників усіх правоохоронних органів, доступ до якої буде у визначеного кола осіб – аналітиків.

Передбачені форми взаємодії дійсно є цікавими, особливо що стосується формування загальної бази даних та взаємного обміну інформації. Але ці положення мають здебільшого декларативний характер, оскільки в дійсності процес обміну інформацією занадто ускладнений та можливий здебільшого завдяки особистим контактам. Тому дуже часто виникає «інформаційне голодування», яке заважає ефективній профілактиці злочинів, що порушують фінансову безпеку держави.

Зважаючи на викладене вище, можна визначити декілька основних шляхів підвищення ефективності профілактичної діяльності під час забезпечення фінансової безпеки держави:

- підвищення вимог до осіб, які приймають звернення від громадян та повинні забезпечувати принципове реагування на факти порушення прав і свобод людини, які відбуваються у фінансовій системі держави;

- визначення критеріїв оцінки роботи правоохоронних органів з профілактики правопорушень, адже сьогодні на цю діяльність не звертають підвищеної уваги;

- активізація участі громадськості у дотриманні законодавства, яке регулює фінансову діяльність у державі;

- забезпечення розвитку міжнародного співробітництва у сфері профілактики фінансових правопорушень з використанням міжнародного досвіду;

- формування спільної бази даних, у якій акумулюватиметься інформація щодо протиправної діяльності осіб;

- надання доступу до баз даних державних органів працівникам правоохоронних органів;

- запровадження активної просвітницької діяльності, спрямованої на формування негативного ставлення до протиправних діянь, які вчинюються, зокрема, у фінансовій сфері держави;

- удосконалення фіскальної політики, запровадження системи дієвого контролю за реалізацією товарів на внутрішньому ринку;

- запобігання незаконному переміщенню товарів через митний кордон України, посилення правоохоронного компоненту загальнодержавної системи протидії контрабанді;

- підвищення рівня матеріального, технічного та наукового забезпечення роботи з профілактики правопорушень, зокрема, із залученням сил і засобів місцевих органів виконавчої влади та профільних наукових установ;

- провадження діяльності щодо запобігання фінансовій злочинності в Україні з обов'язковим урахуванням результатів вітчизняних наукових досліджень та міжнародного досвіду протидії зазначеному виду злочинності;

- удосконалення інформаційного забезпечення профілактики правопорушень та захисту громадян від протиправних посягань на їхні права у сфері формування та обігу фінансів за допомогою засобів масової інформації.

Поряд із цим велика кількість питань, які стосуються профілактичної діяльності, залишаються неврегульованими. У цих умовах представники правоохоронних органів, до завдань яких віднесено боротьбу зі злочинністю, у тому числі і фінансовою, не можуть у повному обсязі активно впливати на весь комплекс причин та умов злочинності, зниження її занадто високої «вартості» як для суспільства в цілому, так і для окремої особи. Тому відчувається гостра потреба в удосконаленні нормативно-правової бази з питань правоохоронної діяльності та профілактики правопорушень. Вирішення цієї проблеми може сприяти ухвалення Закону про профілактичну діяльність правоохоронних органів або принаймні Концепції державної політики у сфері профілактики правопорушень. У цьому контексті привертає увагу те, що до 2015 року діяла Концепція реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень [7]. Необхідність існування такої Концепції зумовлена тим, що кризові процеси, що відбуваються в соціально-економічній сфері, призводять до ускладнення криміногенної ситуації, зміни структури злочинності та зумовлюють виникнення нових форм і способів учинення протиправних діянь. А останнє, у свою чергу, потребує чітко визначених та прогнозованих заходів, до того ж не коротко-, а принаймні середньо-строккових. Тому нині особливо гострою є потреба у схваленні зазначеної Концепції на 2019–2022 рр.

Висновки.

Таким чином, можна стверджувати, що профілактика відіграє суттєву роль у боротьбі з фінансовою злочинністю. Проте її сучасний стан не можна визнати задовільним. Привертає увагу декілька особливостей: по-перше, в оцінюванні ефективності роботи оперативних працівників не береться до уваги ефективність профілактичних заходів, по-друге, є суттєві труднощі в обміні інформацією між різними підрозділами, які забезпечують фінансову безпеку держави, по-третє, відсутня правосвідомість у більшості населення в

сучасній Україні. Зазначене зумовлює необхідність звертати більше уваги власне профілактичній діяльності, адже профілактика – найбільш ефективний засіб боротьби зі злочинністю: краще не допустити посягання на суспільні правовідносини, ніж виявляти осіб, які його вчинили, доводити їх провину та відновлювати порушені права.

Список використаних джерел:

1. Закалюк А.П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. К. : Видавничий Дім «Ін Юре». 2007. С. 319.
2. Аванесов Г. А. Кримінологія. М. : Академія МВД СРСР, 1984. С. 339.

3. Старков О.В. Предупреждение преступлений : учеб. пособие. М. : Юристъ, 2005. С. 12.

4. Блувштейн Ю.Д., Зырин М.И., Романов В.В. Профилактика преступлений. Минск : Университетское, 1986. С. 9–10.

5. Мельничук Т.В. Організовані форми злочинної діяльності у зовнішньоекономічній сфері : монографія. Одеса : Фенікс, 2010. 246 с.

6. Иншаков С.М. Исследование преступности. Проблемы методики и методологии : монография. М. : ЮНТИ-ДАНА: Закон и право, 2012. 335 с.

7. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 № 1209-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1209-2011-%D1%80>

Рассмотрены отдельные особенности профилактики финансовой преступности в современной Украине. Определены проблемные вопросы профилактики финансовой преступности и предложены основные пути их урегулирования. Определены основные пути повышения эффективности профилактической деятельности при обеспечении финансовой безопасности государства.

Ключевые слова: финансовая преступность, финансовая безопасность, экономическая безопасность, преступление, профилактика, профилактика преступлений, профилактика финансовой преступности.

Some features of the prevention of financial crime in modern Ukraine were considered. The problematic issues of preventing financial crime were identified and the main ways of resolving them were proposed. The main ways to improve the effectiveness of preventive activities while ensuring the financial security of the state were identified.

Key words: financial crime, financial security, economic security, crime, prevention, crime prevention, prevention of financial crime.